

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR II
VOLUME 2

Accepted on March 25th 2014, at the 2nd meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Dorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2014

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

Примљено на II скупу Одељења језика и књижевности
од 25. марта 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник

дописни члан

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2014

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Сајнос, Нови Сад

© Српска академија наука и уметности, 2014

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

5. II 2013 – 17. XII 2013.

Уредник

дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадник

Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>The theory of Hardy's Z-function / Aleksandar Ivić</i>	9
<i>Послератна српска књижевност 1945–1970 и њена историја / Предраг Палавестра</i>	17
<i>Стојан Новаковић у служби националних и државних интереса / Михаило Војводић</i>	25
<i>Заједничко у словенском фолклору : зборник радова / уредник Љубинко Раденковић</i>	37
<i>Византијски свет на Балкану / уредници Бојана Крсмановић, Љубомир Максимовић, Радивој Радић</i>	51
<i>Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције : зборник радова са научног скупа одржаног 6–8. децембра 2010. / уредници Тибор Варади, Горан Башић</i>	61
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен књижевнику Светолику Ранковићу поводом 150. годишњице рођења</i>	67
<i>La Serbie et les pays serbes : l'économie urbaine : XIVe–XVe siècles / Desanka Kovačević-Kojić</i>	79
<i>Употреба молекула : хемијски есеји о молекулима и њиховим применама / Живорад Чековић</i>	89

<i>Climate change : inferences from paleoclimate and regional aspects / editors André Berger, Fedor Mesinger, Đorđe Šijački</i>	99
<i>Математичка теорија топлотних појава насталих сунчевим зрачењем / Милутин Миланковић ; редактори Зоран Кнежевић, Александар Петровић</i>	99
<i>Над преписком Мартина Хајдегера : један вид епистоларне филозофије / Данило Н. Баста</i>	103
<i>Ватикан у балканском вртлогу : студије и расправе / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>„La Dalmazia o morte” : италијанска окупација југословенских земаља 1918-1923. године / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>Зборник у част Николе Хајдина поводом деведесетог рођендана / уредници Ђорђе Злоковић, Градимир Срећковић, Ненад Марковић</i>	137
<i>Сродници / Светлана Велмар-Јанковић</i>	159
<i>Сто година Јужнословенског филолога (часопис издаје Институт за српски језик САНУ)</i>	171
<i>Тотални геноцид : Nezavisna država Hrvatska 1941–1945 / Динко Давидов</i>	183
<i>Anthropogenetic homozygosity and adaptive variability : HRC-test in studies of human populations / Dragoslav Marinković, Suzana Svjetićanin</i>	193
<i>Ка изворима речи : тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ : зборник радова / приредила Марта Бјелетић</i>	209
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	223

Тотални геноцид : Nezavisna država Hrvatska 1941–1945 / Динко Давидов.
– Београд : Завод за уџбенике, 2013

Говорили: академик Василије Ђ. Крестић
дописни члан Миро Вуксановић
академик Динко Давидов

У Београду, уторак 26. новембар 2013. у 13 часова

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

Као истраживач који је читав свој радни век провео у изучавању српских културноисторијских споменика, Давидов је још пре неколико деценија почео да сабира архивске материјале и фото-документацију о српским сакралним објектима (црквама и манастирима) које су уништиле, оштетиле и опљачкале усташе на подручјима Независне Државе Хрватске. Као и сваки Србин у којем није згаснуло српско национално осећање, а таквих данас, на нашу жалост и срамоту, нема много, до бола дирнут размерама усташког геноцида, којем је тешко наћи сличности чак и с најзлогласнијим варварским поступцима широм земљине кугле, Давидов је одлучио да отргне од заборава усташке злочине, да их, колико је то данас могуће, што више и што уверљивије, аутентичним доказима разобличи и да све који су спремни на заборав, на намерно заташкавање и умањивање злодела, подсети на размере злочина, на њихове починиоце и на циљеве које су злочинима желели да постигну. Аутор је одлучио да објави ову књигу и зато што сматра да је уништавање српских црквено-историјских споменика недовољно познато, или је сасвим непознато благодарећи послератном комунистичком диктату о **забраву истине**. Због тога су, каже он, сам појам **геноцид хрватских**

усташа и све што тај појам садржи били осуђени на заборав. Била је то, наглашава аутор, комунистичка политичка опросница, која је представљала основу на којој су неговани братство и јединство, идеолошка подлога титоистичке Југославије. Руководство те Југославије постарало се, и у томе је у знатној мери успело, да обманам сакрије истину о геноциду, и то не само у земљи него и у послератној Европи. Давидов наглашава да ни у једној области поробљене Европе у Другом светском рату није уништено толико културноисторијских споменика колико на тлу Независне Државе Хрватске. Статистички исказано, од 1941. до 1945. године разрушено је, спаљено, оскрнављено и опљачкано више од 450 српских православних храмова. У тим храмовима уништени су монументални иконостаси, хиљаде икона, велики број рукописних и уникатних књига, међу којима су и књиге рођених, венчаних и умрлих, обимна архивска грађа и велики број црквених обредних предмета културноисторијског значаја и лепоте.

Тај културоцид, који су учинили представници народа који се поноси хиљадугодишњом културом, изведен је по давно смишљеном плану и с јасним циљем. Зато што је „плодотворна религиозна и национална мисија Српске православне цркве суштински сметала усташким и клерикалним круговима” Хрватске, они су се на њу устремили с намером да је униште и да затру историјске белеге српског постојања. Не бирајући средства, одлучили су да створе велику, етнички и религиозно чисту римокатоличку хрватску државу. С тим циљем усташе су се окомиле на српскоправославне црквене споменике, најуверљивије сведоке вековне присутности Срба у Славонији, Хрватској, Далмацији, Босни, Херцеговини и Срему. У време постојања усташке државе камионима су у Јасеновачки логор довожени товари поломљених икона из порушених српских цркава. Ту су, како каже Давидов, иконе цепане као дрва и употребљаване за загревање логорских канцеларија. Тим истим камионима у логор су довожене и жртве. Тим истим секирама, којима су цепане иконе, мрскане су и главе жртава.

Давидов подсећа на то да је прикривање правих извршилаца геноцида над српским народом и његовим културним наслеђем започело одмах по окончању рата. У извештају који је комунистичка Југославија 1945. године поднела међународној Комисији за репарације, у којем је реч о броју уништених и оштећених православних цркава, икона, религиозних одора и црквеног посуђа, није речено да су тај злочин починиле Павелићеве усташе, већ **„немачки окупатори, као и други фашистички окупатори”**, који су на различите начине оскрнављивали „цркве и манастире претварајући их у затворе, места за мучење, штале, складишта муниције и стоваришта”. Тиме је започето а касније је систематски настављено ослобађање кривице правих извршилаца злочина и одговорност је пребачена на немачког окупатора. Међутим, истина је да су усташе уништиле 90% српских историјских знамени-

тости а немачке окупаторске јединице мање од 10%, и то претежно током ратних операција у Срему. Истине ради, Давидов наглашава да немачка окупаторска војска није рушила српске православне цркве у Србији, нити је италијанска војска то чинила у Далмацији и Црној Гори, а ни мађарска у окупираној Бачкој. Та варварска недела чиниле су у Европи двадесетог века само хрватске усташе. Под чврстим стегама комунистичке власти, српска наука о свему томе, све док та власт није почела да малаксава, била је принуђена да ћути. Последица тог ћутања и свесног прикривања истине била је та што је Републички завод за заштиту споменика културе Хрватске избегавао да испуни своју професионалну обавезу – да прикупи податке о уништеним и оштећеним српским црквама. Сходно томе, Завод није предузео неопходне радове на конзервацији рушевина. С тим у вези Давидов наглашава: „У послератној и садашњој Хрватској и те рушевине су у појединим местима поново рушене. Да не би остао било какав споменик, ни било какав спомен. – Живих сведока више нема. Рушевине и сведоке требало је закопати дубље у земљу.” Тако је тиме прикривена истина о великом злочину а историја о монструозној Независној Држави Хрватској је улепшана.

Уз помоћ Епархије горњокарловачке, славонске, бањалучке и Митрополије загребачке, Давидов је 1984. и 1985. године с једним фотографом обишао више од двеста педесет српских црквених рушевина. Те некадашње цркве, рушевине, налазиле су се у селима и засеоцима којих више није било, или у селима у којима више није било Срба, чији преци су те цркве подизали. На појединим усамљеним црквистима после рата била је пободена дрвена крстача као белег да је на том месту постојала црква. Те фотографије, настале 1984. и 1985. године, чине саставни део ове књиге и оне су, како каже Давидов, „веродостојни документи о једном тужном, мучном, нечасном духовном и политичком стању у некадашњој Југославији, а посебно у Републици Хрватској”.

Да је уништавање српских цркава на тлу Независне Државе Хрватске био један од важнијих задатака хрватских усташа, сведочи чињеница да су они 1941. године основали „Уред за рушење православних цркава”. Седиште Уреда налазило се у Загребу, у Прашкој улици бр. 2, а на његовом челу био је др Дујмовић, потпуковник и лекар из Загреба. Уред је функционисао током 1941. и у првим месецима 1942. године. Престао је да ради априла 1942. Али, занимљиво је, а у најтешњој је вези с намерама да се усташки злочин прикрије, или, колико је могуће више умањи, да је хрватска „Земаљска комисија за утврђивање ратних злочина” одмах по свршетку рата тврдила да не располаже подацима који се тичу „Уреда за рушење православних цркава” и „да чак није имала могућности да утврди” да је тај уред и постојао. Престанак рада „Уреда за рушење православних цркава” у најтешњој је вези

с оснивањем „Хрватске православне цркве”, која је имала задатак да замени Српску православну цркву и да непризнатим Србима пружи прилику да промене веру, а преко вере и нацију. Хрватском православном црквом усташе су намеравале да на територији НДХ затру сваки траг Српској православној цркви и њеним српским припадницима. С неколико фотографија Давидов је показао како су изгледале цркве у Осијеку, Петрињи и Јасеновцу пре рушења а како у завршној фази њиховог разарања.

Посебан одељак књиге посвећен је питању присилног покатоличавања Срба и улози Хрватске римокатоличке цркве у тој мрачној работи. У науци је већ речено да насилно проверавање спада „у најсрамније странице усташког деловања једног дела католичког клера” и да нема сумње да „начин католичења у НДХ представља јединствен пример нововековног оживљавања средњег века”, да је оно „огромно убијање људских савести, које по свом злочиначком аспекту и методи одговара свим могућим зверствима којима се усташтво послужило при чишћењу НДХ од Српства и православља”. У свим срединама на целој територији НДХ присилном покрштавању Срба и „прилагођавању православних храмова за римокатолички обред” учествовали су, уз усташке јединице, и представници цркве: жупници, редовници, фратри, каноници али и декани теолошких училишта, гвардијани и бискупи, и то са знањем и активном подршком загребачког надбискупа др Алојзија Степинца. Од свих њих, каже Давидов, највећу ревност и велики успех у броју присилно покатоличених православних Срба имао је бискуп ђаковачки и сремски Антун Акшамовић. Заједно са свим дужносницима бискупског ординаријата, појединим професорима Богословског семеништа, фрањевцима из Осијека као и с највећим бројем жупника своје бискупије, Акшамовић је преузео најнечаснију улогу организатора насилног и масовног покатоличавања православних Срба и претварања православних цркава у католичке. Давидов је написао да је Акшамовићу био добро познат акт Председништва НДХ упућен Министарству унутрашњих послова, који је гласио овако: „Саопћује Вам се, да се грчко-источњаци (Срби) који су прешли на римокатоличку вјеру – сматрају Хрватима те се као такви имаду уписивати у службеном поступку.” Акшамовић и сви из Хрватске римокатоличке цркве који су се укључили у проверавање Срба испуњавали су давнашње захтеве Анте Старчевића, „оца домовине”, који је написао: „У Хрватској је само један политички народ: хрватски, у Хрватској се не признаје никаква српска народност, нити српско име.” По свршетку рата бискуп Акшамовић је наставио да обавља своје бискупске дужности, да објављује коризмене посланице, у којима се позивао на „кршћански морал”, и да, најзад, 1959. године, „када је његове злочине прекрио вео заборав, добије Орден братства и јединства I реда”. С разлогом Давидов наглашава да је то био прворазредни цинизам и још један драстичан пример како је у

Титовој Југославији негован заборав на почињени геноцид и како је вршен „опрост грехова” почињених у Независној Држави Хрватској.

У намери да геноцид хрватских усташа што уверљивије осветли и разобличи, да читаоцима скрене пажњу на сву монструозност злочинаца, Давидов је више страница књиге посветио добро познатом покољу Срба у глинској православној цркви и масовној ликвидацији Срба из Глине, Вељуна, Благаја, Грабовца, Петриње и Двора на Уни, а који су се десили током маја, јула и августа 1941. године.

На основу елабората Покрајинске комисије за утврђивање ратних злочина, који носи наслов „Злочини на културно-историјским споменицима и предметима”, Давидов је подробно приказао како су од 1941. до 1945. године пострадали фрушкогорски манастири. Нужно је рећи да поменути покрајински елаборат, који је настао на основу веродостојних ратних и поратних докумената, као и изјава сведока, није могао да буде публикован зато што је Покрајински комитет Комунистичке партије Војводине у Новом Саду закључио да би њиме могли да буду повређени другови из друге федералне јединице и зато „да се не ремети братство и јединство”. Тако је и том одлуком усташама дата опросница за сва њихова монструозна недела, за то што су у манастиру Хопову спалили иконостас Теодора Крачуна, у манастиру Раковцу иконостас барокног сликара Василија Остојића, у манастиру Велика Ремета иконе из XVII и XVIII века, у Кувеждину иконе и зидни живопис академског сликара Павла Симића, у Бешенову део иконостаса академског сликара Стевана Алексића, у Шишатовцу иконостас сликара Григорија Давидовића Опшића и што су у фрушкогорским манастирима уништили више од 300 икона.

Потресну историју о тоталном геноциду почињеном у Павелићевој Независној Држави Хрватској Давидов је допунио сведочењима које је Комесаријат за избеглице и пресељенике, основан у Недићевој Србији током лета 1941. године, добијао од Срба избеглица из Хрватске. Из обиља те грађе аутор је издвојио изјаве у којима се помиње и уништавање парохијских цркава широм Независне Државе Хрватске. Те изјаве су, по оцени Давидова, „записи о вандалским злоделима над творевином људског духа”. То су аутентична сведочанства о духовном геноциду, „када су уништавана најсветија српска културна добра. Али су то и веродостојни записи о вандалима и свима онима који су их подржавали. Усташама је било мало концентрационих логора, мало људских жртава, недовољно многољудних гробница, дубоких провалија, таласа Саве, Уне и Дрине и њихових притока, већ су се бестијално разјарени устремили да сатру и затру српско историјско постојање у западним областима Балкана”.

Пратећи судбину српских цркава и манастира које су разориле и порушиле усташе, Давидов је неколико страница своје књиге посветио односу

нових хрватских комунистичких власти према оштећеним православним храмовима. На основу прворазредних докумената, закључио је да су од 1945. до 1960, по наређењу виших хрватских власти, у многим градовима, као што су: Глина, Сисак, Удбина, Вргин Мост, Госпић, Оточац, Огулин, Кореница, затим у селима: Дивосело, Медак, Шкаре, Дољани Вилићки, Доњи Лапац, Вребац и Пресајица сасвим уништене цркве-рушевине. Тиме су нестали и трагови усташког геноцида. Грађевински материјал уништених цркава искоришћен је за градњу задружних домова, хотела, сеоских биргија, трговачких радњи, штала за сељачке радне задруге, али је додељиван и заинтересованим мештанима. Свети архијерејски синод Српске православне цркве је на све могуће начине, представкама, молбама и жалбама, покушавао да спасе рањене цркве, али је власт била немилосрдна. За Српску православну цркву у Републици Хрватској није уважаван Закон о правном положају верских заједница, што није био случај с Римокатоличком црквом.

У завршној речи ове књиге њен аутор је нагласио да је српска ратна трагедија, исписана губитком црквеноисторијских споменика у НДХ, била највећа у Европи. Иако по међународним узусима геноцид никад не застарева, Давидов није пропустио да подсети на то да је у послератној Југославији и Републици Хрватској тај узус оспорен зато што је перфидном политиком власти тотални геноцид омаловажен и обесмишљен. Том омаловажавању и обесмишљавању тоталног геноцида дала је свој допринос и цењена установа у чијим просторијама обављамо промоцију ове књиге када је забранила међународну размену књиге *Magnum crimen* академика Виктора Новака.

На крају своје књиге, у завршној речи, Давидов се запитао: 1. Када ће – и да ли ће се икада – истина о тоталном геноциду у Независној Држави Хрватској обелоданити у хрватској историјској науци? 2. Када ће – и да ли ће икада – римокатоличка црква у Хрватској признати сатански CRIMEN својих црквених претходника? 3. Када ће – и да ли ће икада – хрватски политичари (државници) прихватити истину о тоталном геноциду (1941–1945) или ће омогућити да геноцид и даље „застарева“? Дозвољавам себи слободу да пред овим цењеним скупом, на основу скромних знања којима располажем о Хрватима, њиховим националним и државним циљевима и тежњама, као и вишевековном односу према Србима, одговорим да је на сва ова питања илузорно очекивати било какав институционални одговор који би садржао признање Хрватске римокатоличке цркве и хрватске државе о почињеном геноциду.

Приводећи крају приказ ове књиге академика Давидова нужно је рећи да је она богато илустрована фотографијама порушених цркава и манастира, усташком штампом, прогласима и документима, који се визуелно савршено уклапају у оно што је написано. Све у свему, књига академика Давидова пра-

ви је мemento. Она има задатак да нас подсети на зло које неоправдано све више бледи из нашег памћења. Она треба да пробуди наше успаване савести, да нас подсети на то да треба да будемо опрезни у бирању пријатеља, да се не заносимо уверењима да су они, који су малтене до јуче због силне мржње водили политику тоталног геноцида, данас спремни да нам чине неке услуге, да могу да нас воле и да су нам пријатељи.

МИРО ВУКСАНОВИЋ

Први запис: пре читања књиге академика Динка Давидова

Усташки наследници огласили су се у хрватској земљи која је недавно постала, званично, део европског удружења држава које подстичу слогу, демократију, толеранцију. Усташки наследници су привремено преузели интернетски википедијски канал. Тамо су поставили своје „историјске истине”. Написали су да је фашистичка хрватска држава у рату значајно поправила положај Срба, да је то била демократска творевина, да су партизани побили јасеновачке логораше, да је у рату хрватска црква ширила љубав према иноверцима, да су српски историчари приписали злочине невиним усташама... Осуђена је у загребачкој јавности тако безочна подвала.

Ипак, ако потомци и следбеници усташког програма који је имао три циља данас подржавају основу тог програма да српски народ у хрватској домаји треба троструко распоредити – како је др Миле Будак, доглавник, писац и усташки идеолог, 1941. године понављао: „Један дио Срба ћемо побити, други преселити, а остатак ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате” – ако се заточници такве намере и данас оглашавају, интернетски, свако веровање о подношљивости вера и националности постаје реч без одјека. Зато такву реч треба понављати, упорно, све док сасвим не зарасте у толеранцији која живи.

Други запис: уз читање књиге академика Динка Давидова

На столу испред мене затворена ћути управо објављена књига. Сва је у црном. Квадратна је и на њој су бела слова. Наслов је тежак: *Тотални геноцид*. Зар није довољна ужасна именица *геноцид* и зар то није име тоталног зла? Да ли је требало појачавати оно што ионако тешко подносимо док га слушамо?

Прегледао сам књигу. У њој су фотографије и копије. На фотографијама су срушене српске православне цркве, људи који су у њима и у логорима уморени. На копијама су наредбе, дописи о злу, спискови са споменика

убијеној деци. То су докази колико је павелићка и хрватска држава, усред фашизма, била *независна* у спровођењу геноцида. Када се све то прегледа, реч *тотални* добија друго значење, постаје начин за именовање злочина. Зато и наслов књиге добија оправдање. Писац не тражи освету, не позива на мржњу, али пита како је могућно да се људи наслађују крвљу људи, када ће такво зло бити правично кажњено и угашено.

Трећи запис: после читања књиге академика Динка Давидова

Као да нема утисака. Није их могућно одредити. Као да нема ни одјека. Није их могућно чути. Све је заглашено. Зло је згуснуто, систематично показано, у сваком поглављу, аутентичним наводима из усташког „роковника“ каквог је мало ко могао саставити потпуним бесмислом. Све је ледено, страшно једноставно. Жртве су обични бројеви. Каже се да је ту и ту, тада и тада, покрано или спаљено или у јаму бачено „око 200“, „око 800“, „око хиљаду“ и ко зна колико стараца, жена и деце. Све је тако грубо и далеко од разума да осећамо срамоту што смо сведоци. Срамота је двострука. Уморени су наши сродници. Уморили су их они што су наши сродници били. Осећамо муку што смо што јесмо, а само зато смо кривци. Нема снаге да уставимо речи. Такмиче се да побегну што пре, што даље, на сигурније место.

Зашто су нам, онда, ако је све тако језовито, овакве књиге потребне, шта ћемо с призорима у њима, како ће заспати они што су преживели, што им се зло повратило, да ли би лакше ћутали да није оваквих непомеривих доказа о паклу? Било би питања још. Али, сваки одговор би био само покушај да се каже истина: није природно да неко, било када, учини оно што су радили усташе, није нормално да тако буде ако нас има, ако смо научили да ни вук неће крв вука јер зна да би тако вукови нестали.

Човек је човеку вук. Таква је пословица. Међутим, није тачна. Човек је човеку човек. Овакве књиге то потврђују. Треба се измицати од истине у њима. Треба веровати да таквој помами повратка нема. Треба памтити. Треба чувати себе од других и друге од себе. Спас је у таквој равнотежи. У њој су невини мирни, а силници се неће смирити никад. Ако на овом свету за жртве нема правде, има је онамо, далеко, на другој страни свега. Није важно где је. Важно је да постоји. И да нас не обузме мржња.

Завршни запис: два животна дела академика Динка Давидова

Дуго и упорно је академик Давидов остваривао своје животна дело. Осим књига, осим изложби, осим изучавања српске ликовне уметности. Реч је, дакле, о човеку са два животна дела. Једно је његов посао историчара уметности. Друго је његов подвиг у обнови фрушкогорских манастира, на

сремској Светој гори, коју су усташе, у своје доба, манито и ратно, разорили, опљачкали, порушили. Ко зна колико би времена прошло док не бисмо фрушкогорска молитвена места обновили, у добу које није признавало крст и молитву, да није Динко Давидов, гласно, упорно, образложено, с људском оданошћу, с православним веровањем у правичност, чињеницама и оптужбама, да није тако и још на неколико начина што их је само он нашао, да није без устезања захтевао и на крају успео да фрушкогорске цркве, ризнице и конаци буду обновљени? Зато њему припада право да скупља, објављује и коментарише усташке злочине над фрескама, иконама, звоницима, школама, децом и свим немоћним српским особама које су нестале у усташком мраку. По правди припада правда академику Динку Давидову да тражи истину о усташким непочинствима.

Можда ће упорност стићи на дно фашистичке безданице. Тамо је истина у костима. Тамо је истина о ужасу умирања. Када ту истину сасвим откријемо, моћи ћемо да ожалимо људе који су осуђени без права на гроб. Они су у патњама дозивали смрт као једини спас. Још једном смо их чули из књиге у црнини, из коротних сећања којима је земља ниско а небо високо.

Динко Давидов

Године 1941. Скендер Куленовић је пошао у народноослободилачку борбу. Видео је спаљена српска села. И цркве. Над њима, приметио је, лагано спуштање копрене ћутње. Тада је писац записао и ово:

*Ништа није добро што остане необјашњено,
нити се историја гради на прећуткивању.*

„Крајишки партизан” 1942.

После седам деценија Куленовићева мисао стоји као опомена.

Био је то тотални геноцид у Независној Држави Хрватској. Необјашњен, историјски прећутан.

